

Ofbeldi gegn fötluðu fólki: Hvað segja erlendar rannsóknir?

Kynferðisofbeldi gegn fötluðu fólki

Málþing á Grand hóteli

Reykjavík, 3. október, 2013

Rannveig Traustadóttir, prófessor

Háskóla Íslands

Ofbeldi – Hvað segja erlendar rannsóknir?

Yfirlit

- Skilgreiningar á fötluðu fólki og á ofbeldi
- Erlendar rannsóknir á ofbeldi gegn fötluðu fólki
- Hvaða hópar fatlaðs fólks eru helst beittir ofbeldi
- Afleiðingar ofbeldis
- Aðgengi að stuðningsúrræðum
- Andvaraleysi
- Alþjóðastofnanir – fyrirbyggjandi aðgerðir

Hvaða fólk er „fatlað fólk“?

- **Mannréttindasáttmáli SP um réttindi fatlaðs fólks (2006) skilgreinir fatlað fólk:**

„Til fatlaðs fólks teljast meðal annars þeir sem eru með langvarandi líkamlega, andlega eða vitsmunalega skerðingu eða skerta skynjun og sem verða fyrir ýmis konar hindrunum sem geta komið í veg fyrir fulla og árangursríka samfélagsþátttöku til jafns við aðra.“

- Fatlað fólk er hluti af mannlegum margbreytileika – ekki afbrigðileg frávik
- Alþjóðaheilbrigðisstofnunin (WHO) telur að 15% fólks í heiminum sé fatlað

Hvað er ofbeldi?

- Mismunandi hvernig ofbeldi og misnotkun eru skilgreind
- Helstu tegundir ofbeldis eru:
  - Kynferðisofbeldi
  - Líkamlegt ofbeldi
  - Andlegt/ tilfinningalegt ofbeldi
  - Fjárhagslegt ofbeldi
  - Kerfismisnotkun og stofnanaofbeldi
  - Lagaleg þvingun
- Algengt er að ólíkar tegundir ofbeldis fari saman, t.d. fara tilfinningalegt, líkamlegt og kynferðislegt ofbeldi oft saman

Hvað er ofbeldi?

- **Skilgreining EDF (European Disability Forum) (2009) á ofbeldi:**

„Ofbeldi felst m.a. í valdbeitingu þar sem beitt er líkamlegu afli, lagalegri þvingun, fjárhagslegri þvingun, ógnandi hegðun, sálrænni þvingun og að ráðskast er með fólk, blekkingum beitt og röngum upplýsingum þar sem skortur á frjálsu og upplýstu samþykki er mikilvægur þáttur. Ofbeldi getur falist í aðgerðarleysi jafnt og beinum aðgerðum sem skaða líkamlegt og andlegt ástand manneskjunnar.“

Hvað segja erlendar rannsóknir um ofbeldi gegn fötluðu fólki?

- Rannsóknir sem beinast að báðum kynjum sýna að fatlaðar konur eru mun oftar beittar ofbeldi en fatlaðir karlar
  - **Dæmi:** Bresk rannsókn á kynferðisofbeldi gegn fólki með proskahömlun sýndi að **61% kvenna** og **25% karla** sem tóku þátt í rannsókninni höfðu verið beitt slíku ofbeldi
- Flestar rannsóknir beinast að fötluðum konum og börnum
- Afar fáar rannsóknir sem beinast að fötluðum körlum
- Allar rannsóknir sýna að mun algengara er að fatlað fólk (konur, karlar og börn) sé beitt ofbeldi en ófatlað
- Gerendur eru oftast karlar – m.a. fjölskyldumeðlimir og umönnunaraðilar eða aðrir starfsmenn þjónustuúrræða

Ofbeldi gegn fötluðum konum (1)

- Flestar rannsóknir beinast að fötluðum konum og börnum
  - **Fatlaðar konur** eru allt að **10 sinnum líklegri** til að vera beittar líkamlegu eða kynferðislegu ofbeldi af hálfu fjölskyldumeðlims eða umönnunaraðila en ófatlaðar konur (Evrópuþingið 2013)
  - **Næstum 80% fatlaðra kvenna** hafa verið beittar andlegu og líkamlegu ofbeldi (Skýrsla Evrópuþingsins um ofbeldi 2006).

Ofbeldi gegn fötluðum konum (2)

- Ofbeldi gegn fötluðum konum **varir lengur** en ofbeldi gegn ófötluðum konum
- Rannsóknir frá Evrópu, Kanada, USA og Ástralíu sýna:
  - að **meira en helmingur fatlaðra kvenna** hefur orðið fyrir líkamlegu ofbeldi samanborið við **priðjung ófatlaðra kvenna**

(Skýrsla SP um ofbeldi gegn konum frá 2006)

Ofbeldi gegn fötluðum konum (3)

- **Ofbeldi gegn fötluðum konum** getur verið **ástæða** ofbeldis eða **afleiðing** þess
- **Fatlaðar konur verða fyrir „hefðbundnu“ ofbeldi:**
  - líkamlegu, andlegu/tilfinningalegu og kynferðisofbeldi
- **Að auki verða fatlaðar konur fyrir ofbeldi sem tengist skerðingu þeirra:**
  - lyfjum og læknishjálpi er haldi frá þeim, þeim neitað um hjálpartæki (s.s. hjólastól eða hækjur), aðgengi hindrað að tækjum til tjáningar og samskipta, aðstoð og umönnun er hindruð, meðferð er þvinguð, eru valdalausar innan þjónustuúrræða, o.s.frv.
  - þvingaðar ófrjósemisaðgerðir og fóstureyðingar

Til samanburðar: Ofbeldi í nánum samböndum og kynferðisofbeldi gegn ófötluðum konum (WHO 2013)

- Rannsóknir í Evrópu gefa til kynna að u.þ.b. **1 af hverjum 3 til 5 konum** verði fyrir líkamlegu og/eða kynferðislegu ofbeldi í nánum samböndum
- WHO telur að **1 af hverjum 3** konum í heiminum verði fyrir líkamlegu og/eða kynferðislegu ofbeldi
- Mismunandi milli svæða:
  - Minnst í Evrópu 25.4%
  - Mest í Suðaustur Asíu 37.7%

Ofbeldi gegn fötluðum börnum

- Rannsóknir frá Evrópu og Norður Ameríku telja að fötluð börn séu **2 – 3 sinnum líklegri** til að vera beitt kynferðisofbeldi en ófötluð börn
- Sumar rannsóknir sýna að **meira en helmingur** fatlaðra barna hafi verið beitt kynferðisofbeldi
- Sumar rannsóknir sýna mjög háa tíðni meðal heyrnarlausra barna – bæði drengja og stúlkna
- Mikill munur er milli rannsókna – líka varðandi ofbeldi gegn ófötluðum börnum

Af hverju er svona mikill munur á niðurstöðum rannsókna á ofbeldi gegn fötluðu fólki? (1)

- Mismunandi hvernig ofbeldi er skilgreint og hvaða ofbeldi er rannsakað
- Mismunandi hvaða hópur er rannsakaður (skerðing, aldur, kyn, o.s.frv)
- Mismunandi hvort rannsóknin snýr almennt að fötluðu fólki eða hópa innan ákveðinna þjónustuúrræða, t.d. þeirra sem leggjast inn á barnaspítala, geðdeildir, búa á stofnun, sambýli eða nota önnur aðgreind úrræði

Af hverju er svona mikill munur á niðurstöðum rannsókna á ofbeldi gegn fötluðu fólki? (2)

- Margar rannsóknir eru smáar í sniðum og staðbundnar – nærsamfélag og menning getur því haft áhrif
- Mismunandi rannsóknaraðferðir gefa mismunandi niðurstöður
- Því fjær fötluðu fólki sem þátttakendur eru (t.d. stjórnendur þjónustukerfa eða úrræða) – því lægri er tíðni ofbeldis
- Þegar fatlað fólk sjálft er spurt er tíðni ofbeldis hæst
- Ekki er unnt að alhæfa út frá rannsóknum sem fyrir eru

Ofbeldi gegn fullorðnu fötluðu fólki (grein í Lancet 2012 – samstarf WHO og fræðimanna)

- Yfirlitsgrein – byggir á fjölda rannsókna (mjög ströng skilyrði um hvað var tekið með)
- Niðurstöður (afar varlega áætlaðar) sýna að fatlað fólk er **1.5 sinnum líklegra** að verða fyrir ofbeldi en ófatlað fólk
  - Fólk með geðræna erfiðleika er í mestri áhættu á að vera beitt ofbeldi – **nærri fjórum sinnum líklegra** en ófatlað fólk (í nánnum samböndum, kynferðisofbeldi og líkamlegt ofbeldi)
  - **Mikill munur** var á niðurstöðum ólíkra rannsókna
  - Mikil þörf á vönduðum rannsóknum – alvarleg göt í þekkingu
  - WHO telur mikla þörf á viðbrögðum og fyrirbyggjandi aðgerðum

Ofbeldi gegn fötluðum börnum (grein í Lancet 2012 – samstarf WHO og fræðimanna)

- Yfirlitsgrein – byggir á fjölda rannsókna (ströng skilyrði um hvað var tekið með)
- Niðurstöður (afar varlega áætlaðar) sýna að fötluð börn eru
  - **3.7 sinnum líklegri** að vera beitt líkamlegu ofbeldi en ófötluð börn
  - **2.9 sinnum líklegri** að vera beitt kynferðisofbeldi en
  - börn með geðræna erfiðleika og þroskahömlun eru **4.6 sinnum líklegri** til að vera beitt kynferðisofbeldi en ófötluð börn
  - **Mikill munur** var á niðurstöðum ólíkra rannsókna
  - Mikil þörf á frekari rannsóknum – göt eru í þekkingu
  - WHO lítur á þetta sem afar alvarlegt vandamál og kallar eftir viðbrögðum og fyrirbyggjandi aðgerðum

Rannsókn á ofbeldi gegn fötluðum og ófötluðum háskólastúdentum

- **Rannsókn á ofbeldi í nánnum samböndum – stór tölfræðileg rannsókn frá USA (2013).**
  - Rannsóknir sýna að bæði háskólastúdentar og fatlað fólk eru í aukinni áhættu að verða fyrir ofbeldi í nánnum samböndum
  - **Rannsóknin sýndi að fatlaðir háskólastúdentar voru helmingi líklegri en ófatlaðir að verða fyrir ofbeldi**
  - **Um 1 af hverjum 5 fötluðum háskólastúdentum sögðust hafa orðið fyrir ofbeldi á síðasta ári**
  - Ofbeldið hafði mjög neikvæð tilfinningaleg áhrif og slæm áhrif á geðheilsu fötluðu stúdentanna (og á nám þeirra)
  - Stúdentar með samþættar skerðingar voru líklegri að verða fyrir ofbeldi en þeir sem voru með eina skerðingu
  - Stúdentar með geðræna erfiðleika voru í meiri áhættu og afleiðingar ofbeldisins var alvarlegri fyrir þá en aðra

Hvaða hópar fatlaðs fólks eru í mestri áhættu að vera beittir ofbeldi?

- Ólíkir hópar deila áhættupáttum s.s. fjárhagslerfiðleikum, félagslegri einangrun, að vera háð aðstoða annara, og hafa lágt sjálfsmat
- Flestar rannsóknir sýna að **fólk með geðræna erfiðleika og fólk með proskahömlun** sé í mestri áhættu
- Fólk með samþættar skerðingar er í aukinni áhættu
- Fólk sem er í aðgreindum þjónustuúrræðum/ svæðum (stofnunum, sambýlum, sérskólum, ferðaþjónustu, ...) er í sérstakri áhættu
- Konur eru í meiri áhættu en karlar
- Börn og ungmenni eru í sérstökum áhættuhóp
- Frekari rannsókna er þörf á áhættu ólíkra hópa

Aðgengi fatlaðra kvenna að stuðningsúrræðum

- Á sama tíma og fatlaðar konur eru í margfalt meiri áhættu að vera beittar ofbeldi eiga þær **mun erfiðari aðgang** að upplýsingum og stuðningi til að forðast ofbeldi og ofbeldisfull sambönd – og stuðningi til að takast á við afleiðingar ofbeldis.
- **Helstu ástæður:**
  - óaðgengileg stuðnings- og þjónustuúrræði, óaðgengilegt fræðsluefni, skortur á aðgengi að óhefðbundnum tjáningarleiðum
  - staðalmyndir sem álíta fatlaðar konur ekki kynverur, líf þeirra lítils virði, þær ekki að fullu mannlegar, viðföng góðgerðar og vorkunnar, o.s.frv...
  - fötluðum konum er ekki trúað þegar þær segja frá ofbeldi eða misnotkun, eða að umönnunaraðilar/starfsmenn þjónustunnar eru gerendur

Afleiðingar ofbeldis gegn fötluðum konum

- Ofbeldi veldur líkamlegum áverkum og tilfinningalegum og sálrænum erfiðleikum
- Dæmi um afleiðingar ofbeldis:
  - Ótti um eigið öryggi og öryggi barnanna
  - Viðvarandi tilfinningalegir og geðrænir erfiðleikar s.s. lágt sjálfsmat, skömm, þunglyndi, kvíði
  - Viðvarandi líkamlegt heilsuleysi
  - Reiði, samviskubit, niðurlæging, hjálparleysi
  - Einangrun og örvænting
  - Sífelld á verði, undirgefin, breiða yfir vandann, koma með afsakanir
  - Atvinnumissir
  - Og margt fleira ...

Andvaraleysi og skortur á fyrirbyggjandi aðgerðum varðandi ofbeldi gegn fötluðu fólki

- Þrátt fyrir að allar rannsóknir sýni að ofbeldi meðal fatlaðs fólks sé mun meira en meðal ófatlaðs fólks þá virðast flestir líta fram hjá þessari staðreynd
- Rannsóknir sýna að ofbeldi gegn fötluðu fólki – konum, körlum og börnum – er yfirleitt **ekki kært og ekki tilkynnt** til barnaverndaryfirvalda
- Fötluðu fólki **er ekki trúað** þegar það segir frá ofbeldinu
- Þrátt fyrir að allar rannsóknir sýni að fatlað fólk sé í meiri áhættu en ófatlað að vera beitt ofbeldi skortir verulega á aðgerðir til að fyrirbyggja ofbeldið og veita brotapolum stuðning
- **Ofbeldi er glæpur og mannréttindabrot**

Fyrirbyggjandi aðgerðir – nokkur af þeim atriðum sem alþjóðastofnanir benda á

- Hafa fatlaðar konur með í þróun og framkvæmd fyrirbyggjandi aðgerða
- Byggja á bestu fáanlegu reynslu og þekkingu meðal annars á rannsóknum á þeim fyrirbyggjandi úrræðum sem gagnast hafa best
- Samstarf stuðningsúrræða og samtaka fatlaðs fólk
- Átta sig á að úrræði fyrir ófatlaðar konur henta ekki endilega fötluðum konum
- Mikilvægt að rannaska ofbeldi sem tengist skerðingum beint
- Vitundarvakning og fræðsla til þeirra sem vinna með fötluðu fólk um einkenni ofbeldis og afleiðingar ofbeldis

Nokkrar alþjóðaskýrslur sem byggt er á

- European Disability Forum (2011). *2nd Manifesto on the Rights of Women and Girls with Disabilities in the European Union: A toolkit for Activists and Policymakers*. http://www.edf-feph.org/Page_Generale.asp?DocID=13855&thebloc=32058
- European Parliament (2013). *Discrimination Generated by the Intersection of Gender and Disability*. Brussels: European Union
- United Nations (2013). *Report of the Special Rapporteur on Violence Against women, its Causes and Consequences*. Report to the General Assembly. A/HRC/23/49
- World Health Organization (2011). *World Report on Disability*. http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report/en/
- World Health Organization (2013). *Responding to intimate partner violence and sexual violence against women*. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/85240/1/9789241548595_en_g.pdf

**Rannveig Traustadóttir, prófessor og forstöðumaður
Rannsóknasetur í fötlunarfræðum**

Félagsvísindasvið

Háskóli Íslands

rannvt@hi.is

<http://www.fotlunarfraedi.hi.is>